

EDITORIAL LEADERSHIP

Editor-in-Chief:

Samandar Niyazimbetov, DSc (History), Professor

Deputy Editor:

Mukhriddin Sodirjonov, PhD (Sociology), Associate Professor
Namangan State University

Editorial Board:

Bozorkul Karimov, PhD (Philosophy), Associate Professor
Bukhara State Technical University

Dilfuza Rasulova, DSc (Economics), Professor
Graduate School of Business and Entrepreneurship under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan

Dilshod Sattarov, PhD (Law), Associate Professor
Customs Institute of the State Customs Committee

Djamaliddin Musayev, PhD (Law), Associate Professor
Customs Institute of the State Customs Committee

Farkhod Abdurakhmonov, DSc (Economics), Associate Professor
Tashkent State University of Economics

Ibrohim Ikramov, PhD (Philosophy), Associate Professor
Namangan State University

Jasur Gaipov, PhD (Economics)
Tashkent State University of Economics

Kamaldin Yunusov, DSc (Political Science), Professor
Andijan State University

Kamoliddin Sirojiddinov, PhD (Economics), Associate Professor
Namangan State University

Khusan Abuev, PhD (History), Associate Professor
Navoi State University

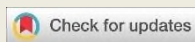
Komiljon Tajibaev, PhD (Economics)
Namangan State University

Marapat Akayeva, PhD (Law), Associate Professor
Namangan State University

Nurbek Toshkanov, PhD (Law)
Tashkent State University of Law

Shavkat Turayev, PhD (Philosophy), Associate Professor
National University of Uzbekistan

Ural Khaydarov, DSc (Economics), Associate Professor
Tashkent State University of Economics

CURRENT STATUS AND PRACTICAL ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF RISK MANAGEMENT MECHANISMS BY COMMERCIAL BANKS IN UZBEKISTAN

Temirbek Rahmonqulov¹.

¹ Independent Researcher, Tashkent State University of Economics.

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.18360994>

Key words: *commercial banks, risk management, credit risk, liquidity risk, interest rate risk, Basel III, financial stability, stress testing.*

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of the current state and development trends of risk management systems in commercial banks operating in the Republic of Uzbekistan based on data from 2021 to 2024. The study evaluates the dynamics of credit, liquidity, interest rate, foreign exchange, and operational risks, as well as their impact on the financial stability of the banking sector and the effectiveness of existing risk management mechanisms. The article draws on official statistical data from the Central Bank, financial stability reports, and international best practices to examine the institutional and practical aspects of risk management. It also proposes practical recommendations within the framework of Basel III standards, including the implementation of integrated risk management systems, expansion of stress testing and scenario analysis, and automation of risk monitoring through digital technologies. These measures are aimed at strengthening the financial resilience of commercial banks and ensuring the long-term sustainable development of the banking sector.

O‘ZBEKISTONDA TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMINING JORIY HOLATI VA AMALIY TAHLILLARI

Kalit so‘zlar: *tijorat banklari, risklarni boshqarish, kredit riski, likvidlik riski, foiz riski, Bazel III, moliyaviy barqarorlik, stress-test.*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimining joriy holati va rivojlanish tendensiyalari 2021–2024 yillar ma’lumotlari asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda kredit, likvidlik, foiz, valyuta hamda operatsion risklarning dinamikasi, ularning bank sektorining moliyaviy barqarorligiga ta’siri va risklarni boshqarish mexanizmlarining samaradorligi baholanadi. Maqolada Markaziy bankning rasmiy statistik ma’lumotlari, moliyaviy barqarorlik sharhlari hamda xalqaro tajribalar asosida risk-menejment tizimining institutsional va amaliy jihatlari o‘rganiladi hamda Bazel III standartlari kontekstida integratsiyalashgan risk-menejment tizimlarini joriy etish, stress-test va ssenariy tahlillarini kengaytirish, raqamli texnologiyalar asosida risk monitoringini avtomatlashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Ushbu takliflar tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va bank sektorining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan.

Bugungi globallashuv sharoitida bank tizimida risklarni boshqarish masalasi jahon miqyosida alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Moliyaviy bozorlarning tobora murakkablashuvi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida tijorat banklari faoliyatida turli xil moliyaviy risklarning yuzaga kelish ehtimoli sezilarli darajada ortmoqda. [1] Xalqaro moliyaviy inqirozlar, xususan, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz va keyingi davrlarda yuzaga kelgan iqtisodiy silkinishlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, risklarni samarali boshqara olmagan banklar moliyaviy barqarorligini yo‘qotadi va bu holat butun bank tizimining izdan chiqishiga olib kelishi mumkin. [2] Jahon amaliyotida bank risklarini boshqarish masalalari asosan Bazel bank nazorati qo‘mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Bazel I, Bazel II hamda Bazel III xalqaro kelishuvlari asosida tartibga solinadi. [3] Mazkur standartlar bank kapitalining yetarliligini ta’minlash, risklarni aniqlash va baholash, stress-testlar o‘tkazish, shuningdek, banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasida ham bank tizimini isloh qilish, tijorat banklari faoliyatida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish hamda moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda bank sektorini liberallashtirish, xalqaro moliyaviy standartlarni joriy etish va bank xizmatlari sifatini oshirish bo‘yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. [4]

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli “O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini 2020–2025-yillarda isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida tijorat banklarida risklarni boshqarish va ichki nazorat tizimlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. [5] Mazkur hujjatda bank kapitalining yetarililigini mustahkamlash, kredit portfeli sifatini yaxshilash hamda risklarni baholash mexanizmlarini kuchaytirish muhim strategik yo‘nalishlar sifatida qayd etilgan. [6] Shuningdek, 2023-yilda tasdiqlangan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham bank-moliya tizimini rivojlantirish, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va banklarda risklarni boshqarish tizimini zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashtirish ustuvor yo‘nalishlardan biri etib belgilangan. [7] Mazkur strategiyada raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish, banklarning xatarlarni boshqarish salohiyatini oshirish, stress-test va prudensial nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali bank tizimining barqarorligini ta‘minlash vazifalari belgilab berilgan.

Biroq amaliyotda tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimining yetarli darajada samarali ishlamasligi, kadrlar salohiyatining cheklanganligi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan to‘liq foydalanilmayotgani hamda risklarni baholashning ilg‘or usullari yetarlicha joriy etilmagani kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Mazkur maqolada aynan ushbu muammolarni ilmiy jihatdan tahlil qilish, jahon tajribasi asosida baholash hamda O‘zbekiston tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish asosiy tadqiqot maqsadi sifatida belgilangan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Mazkur bo‘limda tijorat banklarida risklarni boshqarish masalalariga bag‘ishlangan xorijiy, MDH mamlakatlari hamda O‘zbekistonlik olimlarning ilmiy qarashlari tizimli ketma-ketlik asosida tahlil qilinadi. Xorijiy olimlar tadqiqotlarida bank risklarini boshqarish masalasi moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashning asosiy omillaridan biri sifatida talqin etiladi. Jumladan, F. Mishkin bank risklarini samarali boshqarish bank tizimining barqaror ishlashini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta‘kidlaydi. [8]

A. Saunders va M. Cornett o‘z tadqiqotlarida risk-menejmentni bank faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholab, kredit, likvidlik hamda bozor risklarini kompleks tarzda boshqarish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. [9] Bazel bank nazorati qo‘mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Bazel III standartlari esa bank kapitalining yetarililigini mustahkamlash, risklarni aniqlash va baholash mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan bo‘lib, ko‘plab xorijiy tadqiqotchilar ushbu standartlarni bank risklarini boshqarishning zamonaviy institutsional modeli sifatida e‘tirof etadilar.

MDH mamlakatlari olimlarining ilmiy ishlarida bank risklarini boshqarish masalasi asosan o‘tish iqtisodiyoti sharoitida bank tizimini barqarorlashtirish muammolari bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etilgan. Jumladan, rossiyalik olimlar O. Lavrushin va G. Beloglazova tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, ichki nazorat mexanizmlari va prudensial me‘yorlarning ahamiyatini alohida ta‘kidlaydilar. [10] Shuningdek, MDH mamlakatlari bank tizimlarida kredit risklarining yuqori ulushi mavjudligi sababli, risklarni baholash va monitoring qilish mexanizmlarini institutsional jihatdan rivojlantirish zarurligi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan. O‘zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bank tizimini isloh qilish, tijorat banklarida risklarni boshqarish hamda moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash masalalari keng yoritilgan. Xususan, Sh. Mustafakulov va A. Abdullayev o‘z ilmiy ishlarida O‘zbekiston bank tizimida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, xalqaro standartlarni joriy etish va bank faoliyatini diversifikatsiya qilish zarurligini ilmiy asoslab berganlar. [11] Shuningdek, mahalliy tadqiqotchilar banklarda risk-menejment tizimini rivojlantirishda kadrlar salohiyati, raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining o‘rni muhim omil ekanligini ta‘kidlaydilar. Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi kompleks va tizimli yondashuv asosida tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, O‘zbekiston bank tizimida Bazel III talablarini to‘liq joriy etish, stress-test amaliyotini institutsional darajada kengaytirish hamda raqamli texnologiyalar asosida risklarni baholash mexanizmlarini rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida risklarni boshqarish mexanizmlarining joriy holatini o'rganish va chuqur tahlil qilish maqsadida umumilmiy hamda maxsus tadqiqot usullaridan foydalanildi. Xususan, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, mantiqiy tahlil, taqqoslash, induksiya va deduksiya hamda tizimli yondashuv usullari qo'llanildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining rasmiy statistik ma'lumotlari asosida asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida xalqaro tajriba hamda Bazel III standartlari talablari bilan milliy bank amaliyoti qiyosiy tahlil qilinib, olingan natijalar asosida ilmiy xulosalar shakllantirildi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

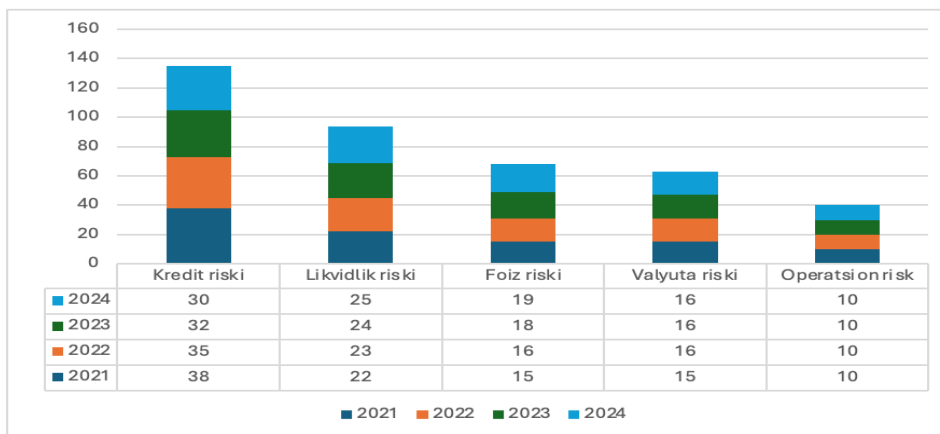
Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimining joriy holati kompleks tahlil qilindi. O'tkazilgan tahlillar natijalari shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda banklarda risk-menejment tizimini takomillashtirish yo'nalishida muayyan ijobiy institutsional o'zgarishlar amalga oshirilgan. Xususan, kredit risklarini baholashda ichki reyting tizimlaridan foydalanish amaliyoti kengaytirilgan, kredit portfeli sifatini doimiy monitoring qilish mexanizmlari joriy etilgan hamda muammoli kreditlar ulushini qisqartirishga qaratilgan choralar kuchaytirilgan.

Biroq bank amaliyotida risklarni boshqarish tizimining samaradorligi barcha tijorat banklarida bir xil darajada emasligi aniqlandi. Ayrim banklarda risklarni baholash jarayonlari yetarlicha avtomatlashtirilmagan bo'lib, stress-test va ssenariy tahlillari muntazam hamda tizimli ravishda o'tkazilmaydi. Mazkur holat makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida banklarning moliyaviy barqarorligiga potensial salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, tahlil natijalari likvidlik va foiz risklarini boshqarish sohasida ham qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Ayrim tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarish (ALM) mexanizmlari yetarli darajada muvofiqlashtirilmagan bo'lib, bu likvidlik riskining ortishiga olib kelmoqda. Valyuta risklarini boshqarishda esa xedjirlash instrumentlaridan foydalanish darajasi pastligi, derivativ moliyaviy vositalar bozorining yetarlicha rivojlanmaganligi bilan izohlanadi.

Xalqaro tajriba hamda Bazel III standartlari talablari bilan qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi asosan me'yoriy-huquqiy talablar asosida shakllangan bo'lsa-da, ilg'or risk-menejment amaliyotlarini, xususan, integratsiyalashgan risklarni boshqarish tizimini (Enterprise Risk Management), stress-test va ssenariy modellashtirish mexanizmlarini to'liq joriy etish zarurati saqlanib qolmoqda.

O'tkazilgan empirik tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, tijorat banklarida risklarni boshqarish mexanizmini takomillashtirish bank tizimining barqarorligini oshirish, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash hamda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari banklarda risk-menejment tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodologik baza vazifasini bajaradi.

1-rasm. 2021–2024 yillarda moliyaviy risklar tarkibi va dinamikasi.

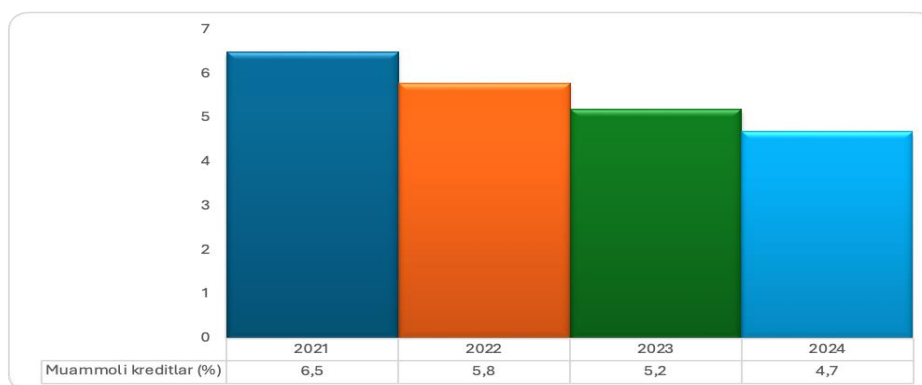
Mazkur rasmda O‘zbekiston Respublikasida tijorat banklari tomonidan risklarni boshqarish mexanizmining 2021–2024 yillardagi joriy holati va dinamikasi aks ettirilgan. Unda kredit, likvidlik, foiz, valyuta hamda operatsion risklar kesimida asosiy tendensiyalar vizual tarzda ifodalangan.

Tahlil natijalariga ko‘ra, kredit riski ko‘rsatkichlari tahlil qilinayotgan davr mobaynida izchil kamayib borgan bo‘lib, mazkur holat tijorat banklarida kredit portfelini diversifikatsiya qilish darajasining oshishi, qarzдорlikni baholash tizimlarining takomillashuvi hamda prudensial talablarning kuchaytirilishi bilan izohlanadi.

Likvidlik riski ko‘rsatkichlarining bosqichma-bosqich o‘sib borishi bank tizimida qisqa muddatli majburiyatlarni boshqarish yuklamasining ortib borayotganidan hamda yuqori likvid aktivlarga bo‘lgan ehtiyojning kuchayganidan dalolat beradi. Bu holat, ayniqsa, bozor sharoitlaridagi noaniqliklar va resurslar narxining o‘zgaruvchanligi fonida banklarning likvidlik pozitsiyasiga qo‘shimcha bosim yuklayotganini ko‘rsatadi. Foiz va valyuta risklari nisbatan barqaror darajada saqlanib qolgan bo‘lib, ularning keskin tebranishlarsiz rivojlanishi Markaziy bank tomonidan olib borilayotgan ehtiyotkor pul-kredit siyosati, inflyatsiya kutilmalarining nisbiy barqarorligi hamda valyuta bozoridagi tartibga solish mexanizmlarining samaradorligi bilan izohlanadi.

Operatsion risk ko‘rsatkichlarining nisbatan o‘zgarimas darajada saqlanib qolishi esa tijorat banklarida ichki nazorat tizimlari, raqamlashtirish jarayonlari hamda risklarni monitoring qilish mexanizmlarining ma‘lum darajada institutsional jihatdan shakllanganligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, rasmda keltirilgan ma‘lumotlar O‘zbekiston Respublikasida tijorat banklarida risklarni boshqarish mexanizmi izchil ravishda rivojlanib borayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, likvidlik riskini optimallashtirish, shuningdek, bozor risklariga nisbatan moslashuvchan va prognozga asoslangan yondashuvlarni kuchaytirish bank tizimi barqarorligini yanada mustahkamlashda ustuvor ahamiyat kasb etadi. Quyida keltirilgan 2- rasmda 2021–2024 yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari kredit portfelidagi muammoli kreditlar (Non-Performing Loans – NPL) ulushining dinamikasi aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko‘ra, muammoli kreditlar ulushi 2021-yildagi 6,5 foizdan 2024-yilda 4,7 foizgacha izchil ravishda kamaygan. Ushbu ijobiy tendensiya, avvalo, tijorat banklarida kredit riskini baholash tizimlarining takomillashgani, qarz oluvchilarni tanlash jarayonida scoring va reyting mexanizmlaridan foydalanish amaliyotining kengaygani hamda kredit portfelini sog‘lomlashtirishga qaratilgan institutsional choralar samarasi bilan izohlanadi. Shuningdek, muammoli kreditlarni qayta restrukturizatsiya qilish, ta‘minot (garov) siyosatini kuchaytirish hamda Markaziy bank tomonidan prudensial talablarning qat‘iyashtirilishi ham ushbu ko‘rsatkichning pasayishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan. O‘zbekiston bank tizimida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining izchil rivojlanib borayotganini, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash yo‘nalishida amalga oshirilayotgan islohotlarning ma‘lum darajada samara berayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlar bilan qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, muammoli kreditlar ulushini yanada kamaytirish uchun riskga asoslangan kreditlash tamoyillarini chuqurlashtirish, stress-test amaliyotini kengaytirish va kredit monitoring tizimlarini raqamlashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

2-rasm. O‘zbekistonda tijorat banklarida muammoli kreditlar ulushining 2021–2024 yillardagi dinamikasi.

Risk turi	2021	2022	2023	2024	Tendensiya va izoh
Kredit riski	38	35	32	30	Kredit portfeli sifati yaxshilanishi hisobiga pasayish tendensiyasi
Likvidlik riski	22	23	24	25	Qisqa muddatli majburiyatlar ulushi ortishi bilan oshish ehtimoli
Foiz riski	15	16	18	19	Foiz stavkalari volatilligi fonida sezgirlik oshadi
Valyuta riski	15	16	16	16	Valyuta pozitsiyasi cheklovlari barqarorlashtiradi
Operatsion risk	10	10	10	10	Ichki nazorat va IT jarayonlari barqaror

1-jadval. O'zbekistonda tijorat banklari risklarining 2021–2024 yillardagi o'zgarish tendensiyalari.

Jadval ma'lumotlari 2021–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyatida uchraydigan asosiy moliyaviy risk turlarining dinamikasi hamda ularning o'zgarish sabablari va tendensiyalarini aks ettiradi. O'tkazilgan tahlillarga ko'ra, kredit riski ko'rsatkichlari tahlil qilinayotgan davr mobaynida izchil pasayish tendensiyasiga ega bo'lib, mazkur holat kredit portfeli sifatining yaxshilanishi, qarz oluvchilarni baholash mexanizmlarining takomillashuvi hamda muammoli kreditlarni qisqartirishga qaratilgan institutsional choralar bilan izohlanadi.

Likvidlik riski esa aksincha, qisqa muddatli majburiyatlar ulushining ortib borishi natijasida o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, bu banklar uchun yuqori likvid aktivlarni samarali boshqarish, resurs bazasini diversifikatsiya qilish hamda aktiv-passivlarni muvofiqlashtirish mexanizmlarini kuchaytirish zaruratini oshirmoqda. Foiz riski ko'rsatkichlarining o'sib borishi foiz stavkalari volatilligi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu holat banklarning foiz marjasi va umumiy daromadlilikiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mazkur risk turini boshqarishda ssenariy tahlili, duration-gap va repricing instrumentlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Valyuta riski ko'rsatkichlarining nisbatan barqaror darajada saqlanib qolishi Markaziy bank tomonidan ochiq valyuta pozitsiyasi bo'yicha joriy etilgan cheklovlar hamda prudensial me'yorlarning nisbiy samaradorligini ko'rsatadi. Operatsion riskning o'zgarmas darajada saqlanishi esa tijorat banklarida ichki nazorat tizimlari, axborot texnologiyalari va operatsion jarayonlarning ma'lum darajada institutsional jihatdan barqaror shakllanganligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, jadval ma'lumotlari O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi izchil rivojlanib borayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, likvidlik va foiz risklari bo'yicha ehtiyot choralarini kuchaytirish, shuningdek, integratsiyalashgan risk-menejment yondashuvlarini joriy etish bank tizimi barqarorligini yanada mustahkamlashda ustuvor yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	O'lchov birligi
Muammoli kreditlar (NPL) ulushi	5,60	5,20	4,90	4,70	%
Kapital yetariligi (CAR)	14,50	14,80	15,10	15,30	%
Likvidlik qoplash koeffitsiyenti (LCR)	110,00	115,00	120,00	122,00	%
ROA (aktivlar rentabelligi)	1,80	1,90	2,00	2,10	%
Operatsion yo'qotishlar (shartli)	1,20	1,10	1,00	0,95	mlrd so'm

2-jadval. O'zbekistonda tijorat banklari faoliyatining asosiy moliyaviy va risk ko'rsatkichlari (2021–2024 yillar).

Jadval ma'lumotlari 2021–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyatini tavsiflovchi asosiy moliyaviy barqarorlik va risk ko'rsatkichlarining dinamikasini aks ettiradi. O'tkazilgan tahlillar natijalariga ko'ra, muammoli kreditlar (Non-Performing Loans – NPL) ulushi yildan-yilga izchil kamayib borayotgan bo'lib, bu kredit portfeli sifatining yaxshilanayotganini, qarz oluvchilarni baholash mexanizmlarining takomillashuvi hamda kredit monitoring tizimlarining kuchaytirilishi bilan izohlanadi.

Kapital yetariligi koeffitsiyentining (Capital Adequacy Ratio – CAR) barqaror o'sib borishi banklarning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanayotganini hamda ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash salohiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichning Bazel III minimal talablaridan yuqori darajada saqlanib qolishi bank tizimida kapital risklarini boshqarish mexanizmlari nisbatan samarali faoliyat yuritayotganini tasdiqlaydi.

Likvidlik qoplash koeffitsiyentining (Liquidity Coverage Ratio – LCR) izchil oshib borishi banklarning qisqa muddatli majburiyatlarini yuqori likvid aktivlar hisobiga qoplash imkoniyatlari mustahkamlanayotganini anglatadi. Bu holat likvidlik risklarini boshqarish tizimlarining takomillashayotganini va banklarning likvidlik pozitsiyasi kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Aktivlar rentabelligi (Return on Assets – ROA) ko'rsatkichining ijobiy dinamikasi banklar faoliyatining umumiy samaradorligi ortib borayotganidan dalolat beradi. Operatsion yo'qotishlar hajmining kamayishi esa ichki nazorat tizimlari, risklarni boshqarish mexanizmlari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlarining samaradorligi oshganini ifodalaydi.

Umuman olganda, jadvalda keltirilgan ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari izchil yaxshilanib borayotganini hamda risklarni boshqarish tizimi xalqaro prudensial talablarga mos ravishda rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash maqsadida risklarni prognozga asoslangan modellar orqali boshqarish, stress-test va ssenariy tahlillarni kengaytirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Chora-tadbirlar	2022 yil reja	2022 yil ijro (%)	2023 yil ijro (%)	2024 yil ijro (%)	Izoh
Stress-testlar va ssenariy tahlilini joriy etish	Boshlash	60	75	85	2024 yilda qamrov kengaytirildi
Ichki reyting tizimi (IRB) elementlarini pilot tarzda joriy etish	Pilot	40	55	65	Model validatsiyasi kuchaytirildi
ALM/Gap tahlilini avtomatlashtirish	AT joriy etish	50	70	80	Foiz riskini monitoring qilish yaxshilandi
AML/KYC risk nazoratini kuchaytirish	Yangilash	65	78	88	RegTech yechimlari qo'llanildi
IT va operatsion risklar bo'yicha incidentlarni boshqarish	Standart	55	72	82	SLA va audit jarayonlari kuchaytirildi

3-jadval. O'zbekistonda tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarning ijro holati (2022–2024 yillar).

Jadvalda tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini rivojlantirishga qaratilgan asosiy chora-tadbirlarning 2022–2024 yillardagi ijro holati aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, stress-testlar va ssenariy tahlilini joriy etish bo'yicha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilib, ijro darajasi 2022 yildagi 60 foizdan 2024 yilda 85 foizga yetgan. Bu banklarning turli salbiy iqtisodiy ssenariylarga tayyorgarlik darajasi oshib borayotganini ko'rsatadi.

Ichki reyting (IRB) elementlarini pilot tarzda joriy etish jarayoni ham izchil rivojlanib, ijro ko'rsatkichi 40 foizdan 65 foizgacha oshgan. Aktiv va majburiyatlarni boshqarish (ALM) hamda gap tahlilini avtomatlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarning jadallashuvi foiz va likvidlik risklarini samarali boshqarishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, AML/KYC risk nazoratini kuchaytirish bo'yicha yuqori ijro ko'rsatkichlari moliyaviy monitoring tizimining mustahkamlanib borayotganini ko'rsatadi. IT va operatsion risklar bo'yicha incidentlarni boshqarish standartlarining joriy etilishi esa banklarning operatsion barqarorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

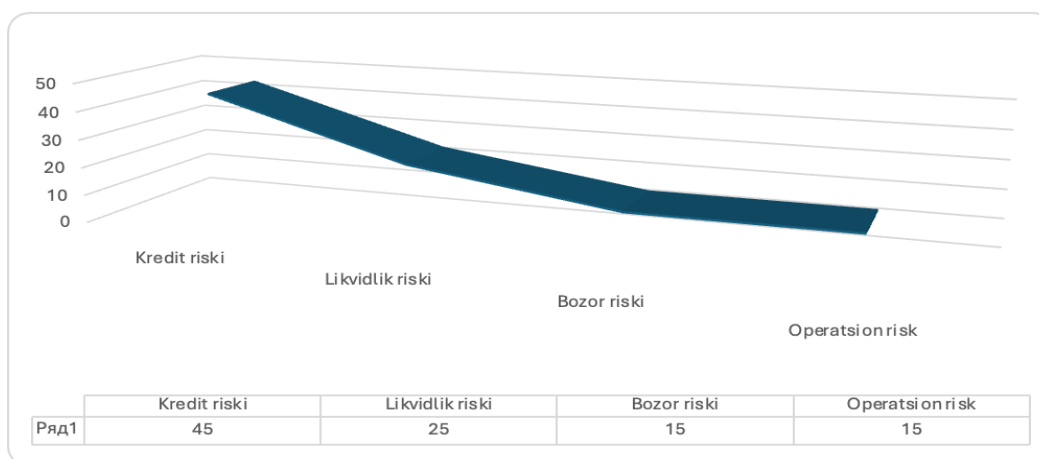
Umuman olganda, mazkur chora-tadbirlar tijorat banklarida zamonaviy risk-menejment amaliyotlari izchil joriy etilayotganini hamda bank sektorining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan institutsional islohotlar samaradorligini tasdiqlaydi.

Quyidagi 3-rasmda 2021–2024 yillar davomida tijorat banklarining likvidlik koeffitsiyentining o'sish dinamikasi aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, likvidlik koeffitsiyenti 2021 yildagi 110 foizdan 2024 yilda 120 foizgacha izchil oshgan. Ushbu o'sish banklarning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash imkoniyatlari mustahkamlanib borayotganini hamda likvid aktivlar ulushi ortib borayotganini ko'rsatadi.

3-rasm. O'zbekistonda tijorat banklarining likvidlik koeffitsiyenti dinamikasi (2021–2024 yillar).

Grafikda keltirilgan trend chizig'i likvidlik ko'rsatkichining barqaror o'sish tendensiyasini tasdiqlab, tijorat banklarida likvidlik riskini boshqarish mexanizmlarining samaradorligi oshib borayotganidan dalolat beradi.

4-rasm. Tijorat banklarida asosiy risk turlarining taqsimlanishi.

Rasmda tijorat banklari faoliyatida uchraydigan asosiy risk turlarining umumiy tarkibdagi ulushi aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, kredit riski eng katta ulushni egallab, bank faoliyatida asosiy xavf manbai bo'lib qolayotganini ko'rsatadi. Likvidlik riski ikkinchi o'rinda bo'lib, banklarning qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Bozor va operatsion risklarning ulushi nisbatan past bo'lsa-da, ular bank barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli doimiy monitoringni talab etadi. Umuman olganda, diagramma tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimida kredit va likvidlik risklariga ustuvor e'tibor qaratilayotganini hamda ushbu yo'nalishlar strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqotlar hamda 2021–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tijorat banklari faoliyati bo'yicha olingan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bank tizimida risklarni boshqarish mexanizmlari izchil rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, kredit riskini boshqarish yo'nalishida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilib, kredit riski darajasining bosqichma-bosqich pasayishi kredit portfeli sifatining yaxshilanganidan dalolat beradi. Mazkur holat ichki reyting tizimlarining joriy etilishi, kreditlash jarayonida prudensial talablarning kuchaytirilishi hamda muammoli kreditlar ulushining qisqarishi bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, tahlillar likvidlik va foiz risklari bo'yicha ayrim tizimli muammolar mavjudligini ham ko'rsatdi. Likvidlik riskining yillar davomida oshib borishi banklarning qisqa muddatli majburiyatlari hajmi ortgani va likvid aktivlarni samarali boshqarishga bo'lgan ehtiyoj kuchayib borayotganini anglatadi. Foiz riskining o'sishi esa foiz stavkalari volatilligi sharoitida bank daromadliligi hamda moliyaviy barqarorligiga potensial xavf tug'dirishi mumkin.

Valyuta riskining nisbatan barqaror saqlanib qolishi Markaziy bank tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosati hamda ochiq valyuta pozitsiyasiga qo'yilgan cheklovlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Operatsion riskning nisbatan barqaror darajada saqlanib qolishi esa ichki nazorat mexanizmlari, axborot texnologiyalari infratuzilmasi va risk monitoring tizimlari muayyan darajada shakllanganini ko'rsatadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi asosan me'yoriy talablar asosida shakllanganini, biroq xalqaro standartlar, xususan Bazel III talablari darajasida ilg'or risk-menejment amaliyotlarini joriy etish zarurati saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

O'tkazilgan tahlillar natijalariga asoslanib, O'zbekiston tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

Integratsiyalashgan risk-menejment tizimini rivojlantirish. Banklarda kredit, likvidlik, foiz, valyuta va operatsion risklarni yagona axborot platformasi asosida boshqarishga imkon beruvchi integratsiyalashgan risk-menejment tizimlarini joriy etish zarur.

Likvidlik riskini boshqarishni kuchaytirish. Aktiv va passivlarni boshqarish (ALM) mexanizmlarini takomillashtirish, likvidlik bo'yicha stress-testlarni muntazam o'tkazish hamda yuqori sifatli likvid aktivlar ulushini oshirish lozim.

Foiz riskini monitoring qilishni chuqurlashtirish. Foiz stavkalari o'zgarishiga sezgirlikni baholash, GAP va duration tahlillaridan tizimli foydalanish orqali foiz riskining bank daromadliligiga ta'sirini minimallashtirish maqsadga muvofiq.

Stress-test va ssenariy tahlilini kengaytirish. Makroiqtisodiy o'zgarishlar, valyuta kurslari va foiz stavkalari bo'yicha turli salbiy ssenariylar asosida stress-testlarni joriy etish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirishni jadallashtirish. Risklarni baholash va monitoring qilish jarayonlarini avtomatlashtirish, big data va sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish operatsion risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Xalqaro standartlarga moslashuvni kuchaytirish. Bazel III talablariga muvofiq kapital yetarliligi, likvidlik ko'rsatkichlari va risklarni baholash metodologiyalarini bosqichma-bosqich to'liq joriy etish zarur.

References

1. International Monetary Fund. *Global Financial Stability Report*.
2. Gorton, G. (2010). *Slapped by the Invisible Hand: The Panic of 2007–2008*. Oxford University Press.
3. Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. Bank for International Settlements.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Bank tizimini rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobotlar*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Prudensial me‘yorlar to‘g‘risidagi nizomlar*.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. 2023.
8. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Education.
9. Saunders, A., Cornett, M. *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. McGraw-Hill.
10. Lavrushin, O. I. *Organization of Banking*; Beloglazova, G. N. *Bank Risks and Risk Management*.
11. Mustafakulov, Sh. *Bank risklarini boshqarish muammolari*; Abdullayev, A. *Tijorat banklarida kredit risklari*.
12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Moliyaviy barqarorlik sharhi (2021–2024 yillar)*.

ILMIY TAQRIZ

Taqrizga taqdim etilgan mazkur ilmiy maqola bugungi globallashuv sharoitida tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, mavzuning dolzarbligi, nazariy va amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. Moliyaviy bozorlarning murakkablashuvi, raqamli texnologiyalar jadal rivoji hamda makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida bank tizimida risklarni samarali boshqarish masalasi nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Maqolada tadqiqot mavzusi puxta asoslangan bo'lib, muallif risk-menejmentning bank tizimidagi o'rni va ahamiyatini jahon moliyaviy inqirozlari tajribasi, xususan, 2008-yilgi global inqiroz misolida ilmiy jihatdan asoslab bergan. Bazel I, Bazel II va Bazel III standartlariga murojaat qilinishi tadqiqotning nazariy-metodologik bazasini mustahkamlagan va ishning xalqaro darajadagi ilmiy kontekstga uyg'unligini ta'minlagan.

Maqolaning muhim jihatlaridan biri – unda O'zbekiston Respublikasi bank tizimini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan strategik hujjatlar, xususan, Prezident farmonlari va "O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida muammo milliy kontekstda tahlil qilinganidir. Bu holat tadqiqotning amaliy yo'naltirilganligini, uning bevosita real sektor ehtiyojlariga mosligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar sharhi bo'limida muallif xorijiy, MDH mamlakatlari va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari asosida mavzuning ilmiy darajada yetarlicha o'rganilganligini ko'rsatgan, shu bilan birga mavjud yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilish orqali o'z tadqiqotining o'rnini aniq belgilab bergan. F. Mishkin, A. Saunders, M. Cornett, O. Lavrushin, G. Beloglazova kabi yetakchi olimlar qarashlariga tayangan holda risk-menejmentning konseptual asoslari puxta yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi bo'limida umumilmiy va maxsus usullarning kompleks qo'llanilishi maqolaning ilmiy darajasini oshirgan. Statistik ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan empirik tahlillar, qiyosiy yondashuv va tizimli tahlil metodlari orqali muallif o'z xulosalarining ishonchligini ta'minlay olgan.

Alohida e'tiborga molik jihat – maqolada 2021–2024 yillar kesimida real statistik ma'lumotlar asosida risklar tarkibi, NPL dinamikasi, kapital yetarliligi, likvidlik koeffitsiyenti kabi ko'rsatkichlarning chuqur tahlil qilinganidir. Jadval va diagrammalar tadqiqot natijalarini vizual va tushunarli shaklda ifodalab, ilmiy xulosalarning mantiqiy asoslanganligini kuchaytirgan.

Muallif tomonidan ilgari surilgan xulosalar va amaliy takliflar tizimli, mantiqan izchil hamda zamonaviy bank amaliyoti ehtiyojlariga mosdir. Integratsiyalashgan risk-menejment tizimini joriy etish, stress-test va ssenariy tahlillarni kengaytirish, raqamli texnologiyalarni risklarni baholash jarayoniga joriy etish bo'yicha takliflar alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Umuman olganda, maqola mazmunan puxta, metodologik jihatdan asoslangan, ilmiy uslub talablariga to'liq javob beradi. Unda muammo kompleks yondashuv asosida yoritilgan, nazariy tahlil empirik ma'lumotlar bilan uyg'unlashtirilgan hamda asoslangan xulosalar chiqarilgan.

Mazkur ilmiy ish bank ishi, moliya va iqtisodiyot yo'nalishidagi tadqiqotchilar, doktorantlar, magistrantlar hamda bank sohasi mutaxassislari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, uni ilmiy jurnalda chop etish uchun tavsiya etiladi.

Maqola ilmiy darajasi, dolzarbligi, metodologik asoslanganligi va amaliy ahamiyati jihatidan ilmiy nashr talablari darajasida tayyorlangan va chop etish uchun tavsiya etiladi.

Disclaimer ©

This editorial review has been prepared by the Editorial Board of the *Journal of Fundamental Studies* for the purposes of internal editorial assessment and quality assurance within the journal's publication process. This review is intended to provide an analytical overview of the scientific content, methodological approach, and thematic relevance of the submitted work. It does not constitute peer review, does not replace independent expert evaluation, and should not be interpreted as reflecting the personal views of the author(s) or as representing the official position of the journal. The Editorial Board assumes no responsibility for the implementation, interpretation, or consequences of any observations, comments, or analytical conclusions contained in this review. The review may include content generated with the assistance of artificial intelligence tools used for editorial support purposes.

This editorial review is provided solely to enhance transparency in the editorial process and to support the maintenance of academic and publication standards.